

Aldona Klimkiewicz
Uniwersytet Łódzki
e-mail: aldona.klimkiewicz@wp.pl

Czynniki wspierające powstawanie i rozwój świadomości emerytalnej jako instrumentu pobudzania indywidualnej zapobiegliwości o przyszłość emerytalną

1. Wprowadzenie

Indywidualna zapobiegliwość o przyszłość emerytalną jest zaliczana do istotnych czynników kształtujących poziom dochodów emerytalnych. Współczesne systemy emerytalne stwarzają możliwość zgromadzenia kapitału pochodzącego z różnych źródeł, lecz jednocześnie wymagają w procesie akumulacji składki świadomego i racjonalnego działania przyszłego emeryta.

Celem opracowania jest zbadanie czynników wpływających na przyjęcie aktywnej postawy przejawiającej się we wzroście odpowiedzialności za zabezpieczenie materialne swojej starości przez uczestników systemu emerytalnego.

2. Problematyka działań na rzecz rozwoju świadomości emerytalnej

Świadomość emerytalna to zespół elementów wiedzy na temat funkcjonowania urządzeń ubezpieczenia emerytalnego, dający podstawę dokonywania celowych wyborów wpływających na jakość przyszłości emerytalnej¹. Uczestnik systemu emerytalnego winien zaangażować się w proces gromadzenia oszczędności emerytalnych, gdyż taka postawa daje szansę na budowę strumienia dochodów zapewniającego odpowiedni standard życia na emeryturze. Świadome uczestnictwo w systemie emerytalnym przejawia się nie tylko w podejmowaniu decyzji dotyczących długości okresu aktywnego uczestnictwa w rynku pracy, podnoszenia kwalifikacji i osiągnięciu wyższych dochodów, lecz także dokonaniu odpowiedniego wyboru i ewentualnej zmiany otwartego funduszu emerytalnego (OFE) oraz korzystania z produktów oferowanych w ramach III filaru.

Większe zaangażowanie uczestników w proces gromadzenia zasobów emerytalnych trzeba stymulować bodźcami płynącymi z różnych źródeł. Wiodącą rolę w tym zakresie winno pełnić państwo, które jest głównym podmiotem odpowiedzialnym za przygotowa-

¹ A. Klimkiewicz, *Znaczenie świadomości w ubezpieczeniu emerytalnym*, w: F. Chybalski, I. Staniec (red.), *10 lat reformy emerytalnej w Polsce. Efekty, szanse, perspektywy i zagrożenia*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2009, s. 92–93.

nie społeczeństwa do świadomego uczestniczenia w systemie emerytalnym. Edukacja w zakresie funkcjonowania systemu emerytalnego, konstrukcji emerytury oraz jej wymiaru musi być prowadzona na wielu płaszczyznach. Uzyskiwanie informacji dotyczących stanu kont i rachunków sprzyja rozbudzeniu świadomości co do wysokości przyszłej emerytury bazowej, a w rezultacie – kształtowaniu potrzeby dodatkowej ochrony ryzyka starości. Propagowanie wiedzy dotyczącej zachęt podatkowych przy wybranych produktach III filaru stanowi bodziec zwiększający aktywność ubezpieczonych w obszarze dodatkowych form oszczędzania.

Dotychczasowe działania państwa w zakresie rozbudzania świadomości emerytalnej są niedostateczne. Brak jest szerokiej akcji edukacyjnej, poprzedzającej wprowadzenie reformy emerytalnej prowadzonej równoległe z jej wdrażaniem oraz dostatecznie silnych bodźców finansowych (głównie podatkowych) zachęcających ubezpieczonych do korzystania z dobrowolnych form oszczędzania. Słaba znajomość rozwiązań wprowadzonych w systemie emerytalnym przekłada się na niskie zainteresowanie zasadami funkcjonowania bazowego systemu emerytalnego (np. wybór OFE), a także produktami oferowanymi w ramach III filaru, i świadczy o niedostatecznej umiejętności planowania wieloletniej i zróżnicowanej ochrony ubezpieczeniowej².

3. Formuła wymiaru emerytury jako czynnik wpływający na wzrost świadomości emerytalnej

Eliminacja części socjalnej z formuły obliczania emerytury jest istotnym czynnikiem jej indywidualizacji oraz bardziej ekwiwalentnej formuły wymiaru świadczenia. W stosunku do większości ubezpieczonych oznacza to spadek poziomu dochodów po przejściu na emeryturę. Powstaje pytanie, na jakim poziomie system emerytalny powinien zapewniać emeryturę dla przyszłych beneficjentów. Częściową odpowiedź dają konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy, które jednakże dotyczą minimalnych norm zabezpieczenia społecznego³.

Głównym celem funkcjonowania systemów emerytalnych, stanowiącym swoiste kryterium oceny ich skuteczności, jest realizacja funkcji dochodowej, czyli zabezpieczenia jednostki przed brakiem środków utrzymania w schyłkowym okresie życia⁴. Emerytura jest dochodem zastępczym w stosunku do wynagrodzenia za pracę lub innego dochodu płynącego z aktywności zawodowej i stanowi podstawowe źródło zaspokajania potrzeb

² T. Szumlicz, *Atrybuty świadomości i przezorności ubezpieczeniowej*, Rozprawy Ubezpieczeniowe 2006, zeszyt 1, s. 21 i n.; tegoż autora: *O kształtowaniu świadomości ubezpieczeniowej*, w: *Ubezpieczenia w polskim obszarze rynku europejskiego. Wyzwania i oczekiwania*, Wydawnictwo Branta, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2004, s. 609 i n.

³ Por.: Uścińska, *Standardy Międzynarodowej Organizacji Pracy w dziedzinie ubezpieczenia społecznego a ustawodawstwo polskie*, IPiSS, Warszawa 1992, z. 8; J. Wratny, *Standardy Międzynarodowej Organizacji Pracy w dziedzinie ubezpieczenia społecznego a ustawodawstwo polskie*, w: *Model nowoczesnego systemu ubezpieczeń społecznych i świadczeń socjalnych*, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 1991, IPiSS, z. 4.

⁴ T. Zieliński, *Nowe emerytury – samoubezpieczenie na starość*, w: T. Bińczycka-Majewska (red.), *Konstrukcje prawa emerytalnego*, Kantor Wydawniczy Zakamycze 2004, s. 15.

w okresie poprodukcyjnym. Świadczenie to ma charakter długoterminowy, a wobec wydłużania się trwania życia staje się źródłem zaspokajania potrzeb nawet na kilkadziesiąt lat. Ze względu na fakt długofalowego zastępowania uprzednich zarobków przez emeryturę dla beneficjenta systemu emerytalnego ważna jest przede wszystkim relacja wysokości pierwszego świadczenia do kwoty ostatniego wynagrodzenia otrzymanego przed realizacją praw emerytalnych, tzw. indywidualna stopa zastąpienia. Im wyższa jest wartość tego wskaźnika tym jest łatwiej zachować standard życia na emeryturze zbliżony do osiąganego w czasie aktywności zawodowej.

Stopień zabezpieczenia materialnego kształtuje w znacznej mierze przyjęta formuła wymiaru świadczenia. W nauce⁵ wskazuje się, że może być ona oparta o jedną z dwóch zasad: według potrzeb albo według pracy (uzyskiwanych wcześniej zarobków). Pierwsza z nich ma na celu zagwarantowanie pewnego minimum dochodów, w związku z czym emerytury są ukształtowane na jednolitym poziomie. Pożądane zwiększenie dochodów w okresie emerytalnym jest następstwem indywidualnej zapobiegliwości świadczeniobiorców. W drugim przypadku emerytura powinna pozostawać w relacji do osiągniętego w czasie zatrudnienia poziomu życia, a przynajmniej chronić przed znacznym pogorszeniem warunków bytu i stopy życiowej. Dla osób osiągających niskie zarobki procentowy wymiar emerytury w stosunku do wynagrodzenia oznacza skromne dochody emerytalne, w wielu przypadkach poniżej minimum socjalnego. Dlatego w formule wymiaru emerytury mogą być zawarte elementy socjalne korzystnie wpływające na wysokość świadczeń słabszych ekonomicznie jednostek, jak również jest dopuszczalne wskazanie okresów, w których beneficjent uzyskiwał najwyższe dochody. W tym przypadku emerytura nie stanowi ekwiwalentnego odzwierciedlenia wkładu do systemu w postaci składek, a jej formuła wymiaru jest oparta na zasadzie solidarności społecznej.

W wyniku procesu starzenia się społeczeństw pojawiły się problemy z dostarczaniem środków emerytalnych w dotychczasowej wysokości. Hojny wymiar świadczeń, na ogół nieodwzorowujący rzeczywistego wkładu do systemu, okazał się zbyt kosztowny w zmieniających się realiach demograficznych. W rezultacie podjęto działania dostosowujące wymiar świadczeń do nowych wyzwań, m.in. rosnącej długości życia i związanym z nią wydłużającym się okresem pobierania emerytur. Przejawem przyjęcia ubezpieczeniowej zasady ekwiwalentności w systemie emerytalnym jest ściślejsza zależność emerytury od wielkości opłaconych składek na ubezpieczenie emerytalne⁶. Ryzyko zmian przeciętnego dalszego trwania życia jest ponoszone głównie przez beneficjentów systemu emerytalnego działającego w oparciu o zasadę zdefiniowanej składki⁷. Dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania systemów emerytalnych w wielu państwach jest podwyższany wiek emerytalny⁸. W dłuższej perspektywie zaniechanie tych działań mogłoby doprowadzić do

⁵ W. Szubert, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987, s. 168 i n.

⁶ T. Bińczyczka-Majewska, *Konstrukcja zabezpieczenia ryzyka starości w nowym systemie prawnym*, w: T. Bińczyczka-Majewska (red.), *Konstrukcje prawa emerytalnego*, Kantor Wydawniczy Zakamycze 2004, s. 60.

⁷ A. Jajko-Siwek, *Wpływ zmian przeciętnego trwania życia na poziom świadczeń emerytalnych w Polsce*, Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica 231, Łódź 2009, s. 362–263.

⁸ W pierwszej kolejności dochodzi do ujednoczenia wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn, a następnie do jego podwyższenia. Przykładem jest Wielka Brytania, w której wiek emerytalny kobiet będzie najpierw zrównany z wiekiem emerytalnym mężczyzn, a potem wiek emerytalny obojga płci zostanie podwyższony do 68 lat.

zachwiania stabilności finansowej systemów emerytalnych i zwiększenia niemałych już dopłat do tej części finansów publicznych.

W literaturze przedmiotu słusznie zauważa się, że zmniejszenie wysokości świadczeń przez korektę formuły emerytalnej i/lub indeksacji oraz zaostrzenie warunków uzyskania uprawnień do świadczeń, czyli ograniczenie gwarancji państwa zarówno w zakresie wysokości emerytur, jak i dostępności, mają przyczynić się do stabilizacji lub obniżenia dynamiki wzrostu kosztów systemów emerytalnych. Ponadto, mniej korzystne rozwiązania w ramach państwowych systemów emerytalnych nie będą stwarzały zachęty do wczesnego opuszczania rynku pracy. Z kolei perspektywa uzyskiwania niższych świadczeń z części publicznej systemu emerytalnego może spowodować wzrost skłonności do dodatkowego oszczędzania⁹.

4. Indywidualizacja procesu gromadzenia środków na cele emerytalne

Konstrukcja zreformowanego systemu emerytalnego w Polsce została oparta na trzech niezależnych od siebie, choć powiązanych, filarach. Świadczenia pochodzące z dwóch obowiązkowych segmentów budują emeryturę bazową¹⁰. Natomiast środki gromadzone w dobrowolnej części mają za zadanie zwiększać dochody przyszłych emerytów.

Przyjęto zasadę zakładającą proporcjonalną zależność pomiędzy wnoszoną składką a późniejszym świadczeniem. Podwyższenie stopnia ekwiwalentności ubezpieczeniowej w polskim systemie emerytalnym przyczyniło się do wprowadzenia systemu pozwalającego na ewidencję składek. Silnym przejawem indywidualizacji procesu akumulacji składek jest wyodrębnienie indywidualnych kont ubezpieczonych. Pierwsze z nich prowadzone jest przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), i zgodnie z ustawą systemową¹¹ każdy ubezpieczony posiada konto służące między innymi do ewidencji informacji o zwaloryzowanej wysokości składek na ubezpieczenie emerytalne za dany miesiąc, z wyłączeniem składek podlegających odprowadzeniu do otwartego funduszu emerytalnego (OFE) i zaewidencjonowaniu na subkoncie:

- 1) należnych – w przypadku ubezpieczonych niebędących płatnikami składek;
- 2) wpłaconych – w przypadku ubezpieczonych będących płatnikami składek oraz osób współpracujących z osobami prowadzącymi pozarolniczą działalność¹².

Wprowadzenie indywidualnych kont ubezpieczonych jest również konsekwencją sposobu obliczania świadczenia według nowych zasad. Emerytura stanowi bowiem równowartość kwoty będącej wynikiem podzielenia podstawy obliczenia przez średnie dalsze

⁹ Z. Czepulis-Rutkowska, S. Golinowska, *Reformowanie systemu emerytalnego – w kierunku wzrostu indywidualnej odpowiedzialności*, w: S. Golinowska (red.), *Zmiany i reformy w systemie zabezpieczenia społecznego. W kierunku wzrostu indywidualnej odpowiedzialności*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Instytut Polityki Społecznej UW, Opracowania PBZ, Zeszyt nr 16, Warszawa 1999, s. 10.

¹⁰ Pojęciem emerytury bazowej posługuje się m.in. I. Jędrasik-Jankowska, *Ubezpieczenie społeczne. Tom 2. Ubezpieczenie rentowe. Ubezpieczenie emerytalne*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, s. 90 i n.

¹¹ Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, Dz. U. z 2009 r., Nr 205, poz. 1585 ze zm. (zwana dalej ustawą systemową).

¹² Art. 40 ust. 1 ustawy systemowej.

trwanie życia dla osób w wieku równym wiekowi przejścia na emeryturę danego ubezpieczonego¹³. Podstawą obliczenia emerytury jest kwota składek na ubezpieczenie emerytalne, z uwzględnieniem waloryzacji składek zewidencjonowanych na koncie ubezpieczonego do końca miesiąca poprzedzającego miesiąc, od którego przysługuje wypłata emerytury, oraz zwaloryzowany kapitał początkowy¹⁴. Natomiast wiek przejścia na emeryturę jest określony w ukończonych latach i miesiącach, a średnie dalsze trwanie życia ustala się wspólnie dla kobiet i mężczyzn i wyraża się w miesiącach¹⁵. Na indywidualnym koncie ubezpieczonego na bieżąco są zapisywane składki odprowadzane do systemu od 1999 r., natomiast uprawnienia zdobyte we wcześniejszym okresie są odwzorowywane jako kapitał początkowy. Kwoty te podlegają waloryzacji.

Od 1 maja 2011 r. w ramach konta ubezpieczonego ZUS prowadzi subkonto, na którym Zakład dokonuje ewidencji informacji o zwaloryzowanej wysokości wpłaconych składek, w przypadku odprowadzania składki do OFE, wraz z odsetkami za zwłokę¹⁶. Stan subkonta ulega pomniejszeniu o kwoty wypłaconych okresowych emerytur kapitałowych, w części obliczonej od podstawy, którą stanowią zwaloryzowane składki i odsetki za zwłokę zewidencjonowane na tym subkoncie. Czyli z subkonta usytuowanego w ZUS finansuje się część emerytury kapitałowej, której głównym źródłem są środki pochodzące z kapitałowej części systemu emerytalnego.

Konstrukcja subkonta dotyczy ubezpieczonych urodzonych po dacie 31 grudnia 1968 r. oraz urodzonych między 31 grudnia 1948 r. a 1 stycznia 1969 r., którzy przystąpili do OFE. Wyodrębnienie subkonta jest efektem przyjętych zasad podziału składki emerytalnej¹⁷, według których na konto w ZUS wpływa 12,22%, a na subkonto jest obecnie przekazywane 5% podstawy wymiaru¹⁸.

Część składki w wysokości 2,3% podstawy wymiaru¹⁹ wpływa na trzecie z kolei konto, usytuowane w kapitałowym segmencie systemu emerytalnego. Konto to jest prowadzone dla członka OFE w formie rachunku, który jest otwierany z chwilą przystąpienia członka do funduszu. Na ten rachunek są wpłacane składki oraz przekazywane wypłaty transferowe²⁰. Składki wpłacane do funduszu oraz otrzymane wypłaty transferowe podlegają przeliczeniu na jednostki rozrachunkowe. Zgromadzone na rachunku środki są podstawą do obliczenia części emerytury bazowej pochodzącej z II filaru. Kobieta pomiędzy

¹³ Art. 26 ust 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, T.j. Dz. U. 2009 nr 153 poz. 1227 ze zm. (zwana dalej ustawą emerytalną).

¹⁴ Art. 25 ust. 1 ustawy emerytalnej.

¹⁵ Art. 26 ust. 2–3 ustawy emerytalnej.

¹⁶ Art. 40a ust. 1 pkt 1 ustawy emerytalnej.

¹⁷ Dokonano ich na podstawie ustawy z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych, Dz.U. 2011 nr 75 poz. 398.

¹⁸ W okresie przejściowym, od 1 maja 2011 r. do 31 grudnia 2016 r., część składki emerytalnej ewidencjonowanej na subkoncie będzie stopniowo redukowana z 5% do 4%, a docelowo od 2017 r. będzie kształtowała się na poziomie 3,8% podstawy wymiaru.

¹⁹ Ta część składki będzie stopniowo zwiększana i docelowo od 1 stycznia 2017 r. osiągnie poziom 3,5% podstawy wymiaru.

²⁰ Art. 98 ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, Dz.U. 2010 nr 34 poz. 189 ze zm. (zwana dalej ustawą o OFE).

60 a 65 rokiem życia, jeśli jest członkiem OFE i stan jej rachunku jest odpowiedni²¹, może zrealizować prawo do okresowej emerytury kapitałowej. Natomiast po ukończeniu 65 roku życia każdy członek OFE, którego kwota hipotetycznej emerytury kapitałowej²² będzie równa lub wyższa niż 50% kwoty dodatku pielęgnacyjnego, może nabyć prawo do dożywotniej emerytury kapitałowej. Podstawą obliczenia obu emerytur kapitałowych są zgromadzone w okresie aktywności zawodowej środki na rachunku członka OFE oraz na subkoncie w ZUS.

Wyodrębnienie dla uczestników kont w ZUS i rachunku w OFE przekłada się na zróżnicowaną ich zasobność, która w głównej mierze jest uwarunkowana możliwościami dochodowymi uczestników systemu emerytalnego. W mniejszym stopniu wpływ na ich stan wywierają warunki egzogeniczne w postaci waloryzacji środków zgromadzonych na kontach w ZUS lub możliwości wzrostu kapitału na skutek odpowiedniej polityki inwestycyjnej prowadzonej przez OFE.

W dobrowolnym filarze systemu emerytalnego różnorodność oferowanych produktów powoduje, że uczestnik może korzystać z więcej niż jednej formy oszczędzania, choć ograniczają go możliwości finansowe. Zgromadzony na rachunkach kapitał ma na celu powiększenie dochodów emerytalnych pochodzących z obligatoryjnej części systemu. Nie tylko sposób akumulacji środków, lecz także forma dokonania wypłaty zależy od indywidualnych preferencji uczestnika (kapitał może być przekazany pod postacią jednorazowej wypłaty lub też rozłożony w czasie na wiele rat).

5. Informacje dotyczące stanu kont ubezpieczonego w obligatoryjnej części systemu emerytalnego jako czynnik wspierający świadomość emerytalną

W świetle powyższych rozważań szczególnego znaczenia nabiera problematyka stanu wiedzy ubezpieczonego o swojej sytuacji emerytalnej. Wyrazem prawnego zabezpieczenia dostępności danych dotyczących ubezpieczonego są obowiązki nałożone na podmioty działające w obligatoryjnej części systemu dotyczące ustalania i przesyłania informacji o zasobności prowadzonych przez nie kont i rachunków ubezpieczonych. W tym kontekście na pozytywną ocenę zasługuje obserwowane zwiększenie obowiązków informacyjnych spoczywających na ZUS i OFE. Można to interpretować jako działanie systemowe na rzecz rozwoju świadomości ubezpieczeniowej. Inną już jednak kwestią jest umiejętność prawidłowego odczytania informacji przez ubezpieczonego, wyciągnięcia wniosków i ewentualnie podjęcia działań istotnych dla swojego zabezpieczenia emerytalnego.

Przedmiotem obowiązków ZUS oraz OFE jest dostarczenie informacji o stanie konta i subkonta ubezpieczonego w ZUS (art. 50 ustawy systemowej) oraz o rachunku w OFE (art. 192 ustawy o ofe). Pozwala to uczestnikom systemu emerytalnego na bieżąco moni-

²¹ Kwota środków zgromadzonych na wyodrębnionym rachunku członka Funduszu oraz środków zaewidencjonowanych na subkoncie, ustalona na ostatni dzień miesiąca poprzedzającego miesiąc, od którego zostanie przyznana emerytura, powinna być równa lub wyższa od dwudziestokrotności kwoty dodatku pielęgnacyjnego.

²² Kwota hipotetycznej emerytury kapitałowej stanowi równoważność kwoty będącej wynikiem podzielenia sumy środków zaewidencjonowanych na subkoncie oraz składki przez średnie dalsze trwanie życia.

torować prawidłowość ewidencjonowanych składek oraz uzyskiwać wiedzę na temat hipotetycznej wysokości przyszłego świadczenia.

Wielkość odprowadzanych składek na ubezpieczenie emerytalne jest zapisywana na indywidualnym koncie ubezpieczonego i chociaż jest to tylko informacja rachunkowa, nie mająca waloru materialnego, to w przyszłości stanie się ona jednym z podstawowych elementów ustalenia wymiaru emerytury z I filaru²³. Poczynając od 2006 r., w terminie do dnia 31 sierpnia każdego roku, ZUS jest zobowiązany przesłać ubezpieczonemu urodzonemu po dniu 31 grudnia 1948 r. informację o zewidencjonowanych na koncie ubezpieczonego składkach ogółem według stanu na dzień 31 grudnia poprzedniego roku. W informacji o stanie konta Zakład podaje dodatkowo wysokość:

- 1) zwaloryzowanego kapitału początkowego według stanu na dzień 31 grudnia poprzedniego roku, w przypadku gdy kapitał ten został już ubezpieczonemu obliczony;
- 2) hipotetycznej emerytury,
- 3) zewidencjonowanych na subkoncie składkach i odsetkach za zwłokę ogółem, według stanu na dzień 31 grudnia poprzedniego roku,
- 4) składek na ubezpieczenie emerytalne, z wyłączeniem składek podlegających odprowadzeniu do OFE i zewidencjonowaniu na subkoncie, należnych i wpłaconych za ostatnie 12 miesięcy kalendarzowych, według stanu na dzień 31 grudnia poprzedniego roku, w wysokości nominalnej, w podziale na miesiące;
- 5) składek na OFE, należnych i odprowadzonych;
- 6) składek należnych i wpłaconych zewidencjonowanych na subkoncie.

Wysokość hipotetycznej emerytury podaje się ubezpieczonemu, który na dzień 31 grudnia poprzedniego roku ukończył co najmniej 35 lat. Ubezpieczonemu, który spełnia warunek wieku podaje się informacje o wysokości:

- 1) hipotetycznej emerytury, jaką uzyskałby w wieku emerytalnym, wynoszącym 60 lat dla kobiety i 65 lat dla mężczyzny, a jeżeli ubezpieczonemu do osiągnięcia wspomnianego wieku emerytalnego brakuje nie więcej niż 5 lat, podaje się dodatkowo, poczynając od 2009 r., informacje o wysokości hipotetycznej emerytury, jaką by uzyskał w wieku przekraczającym ten wiek o rok, a także dwa, trzy, cztery i pięć lat. Z kolei, jeżeli ubezpieczony przekroczył wiek emerytalny i nie wystąpił o ustalenie emerytury, hipotetyczną emeryturę oblicza się dla jego faktycznego wieku oraz kolejnych pięciu lat;
- 2) hipotetycznej emerytury, jaką uzyskałby w wieku emerytalnym, gdyby za każdy pełny miesiąc przypadający do osiągnięcia tego wieku na jego koncie była ewidencjonowana hipotetyczna kwota składki obliczona przez podzielenie ogólnej kwoty składek na ubezpieczenie emerytalne, przez wyrażony w miesiącach okres podlegania ubezpieczeniu emerytalnemu.

Informację o stanie konta Zakład przesyła listem zwykłym na adres do korespondencji podany w zgłoszeniu do ubezpieczeń społecznych.

Obowiązki informacyjne OFE mają charakter obowiązkowy lub fakultatywny. Zgodnie z art. 191 ustawy o ofe, fundusz obligatoryjnie przesyła każdemu członkowi funduszu, w regularnych odstępach czasu, nie rzadziej jednak niż co 12 miesięcy, pisemną informację o środkach znajdujących się na rachunku członka, terminach dokonanych w tym okre-

²³ T. Bińczycka-Majewska, *op.cit.*, s. 35.

sie wpłat składek i wypłat transferowych oraz przeliczeniu tych składek i wypłat transferowych na jednostki rozrachunkowe, a także o wynikach działalności lokacyjnej funduszu wyrażone stopą zwrotu w określonych okresach. Należy zgodzić się z poglądem wyrażonym w literaturze²⁴, że informacja przekazywana przez OFE może być szersza, tzn. zawierać dane dodatkowe w stosunku do tych, które zostały wskazane w ustawie o OFE, z wyłączeniem oczywiście tekstów reklamowych. Działanie takie ma na celu przedstawienie jak najbardziej kompletnych i rzetelnych informacji dotyczących środków na rachunku, co leży przecież w interesie członka funduszu. Informacja jest przesyłana w trybie i formie uzgodnionych z członkiem funduszu²⁵.

Ponadto OFE jest obowiązany, na żądanie członka funduszu, udzielić mu informacji określającej pieniężną wartość środków zgromadzonych na jego rachunku w trybie i formie wcześniej uzgodnionych z członkiem funduszu²⁶.

Nie bez znaczenia są również obowiązki informacyjne OFE o charakterze powszechnym, polegające na publicznym udostępnianiu informacji na temat struktury swoich aktywów, kategorii lokat, w które fundusz angażuje środki, itd. (art. 193 ustawy o OFE). Ponadto fundusze są zobligowane do przekazywania dość rozbudowanych informacji, określonych w art. 195 ustawy o OFE, w przedmiocie swojej działalności ze zróżnicowanych okresów, do organu nadzorczego (Komisji Nadzoru Finansowego). Oznacza to, że ubezpieczony bez większego trudu może dotrzeć do odpowiednich danych pomocnych przy podejmowaniu decyzji dotyczącej np. zmiany członkostwa w funduszu. Warunkiem jest jednakże znajomość swoich uprawnień w systemie emerytalnym oraz umiejętność interpretowania dostępnych informacji.

6. Znaczenie indywidualnego zaangażowania w budowanie zasobów emerytalnych

Różnica pomiędzy potrzebami w okresie emerytalnym a poziomem świadczeń, jakie będą otrzymywać osoby w wieku emerytalnym nazywana jest luką emerytalną²⁷. Pojęcie to określa wielkość środków, które winny być zgromadzone we własnym zakresie. Czynnikiem wspierającym indywidualną zapobiegliwość o przyszłość emerytalną jest możliwość zapewnienia sobie dodatkowego dochodu niezależnego od systemów publicznych.

Dywersyfikacja finansowa systemu emerytalnego oznacza, że dochody w okresie emerytalnym powinny płynąć z kilku źródeł. Podstawowy dochód emerytalny stanowią emerytury wypłacane z I i II filaru, czyli wspomniana wcześniej emerytura bazowa. Natomiast w założeniu równie istotny udział w dochodach emerytalnych miały mieć środki płynące z dobrowolnego filaru. Świadomość potrzeby uzupełnienia podstawowego dochodu emerytalnego ubezpieczony uzyskuje m.in. dzięki informacjom o stanie kont i ra-

²⁴ A. Chróścielki, *Ustawa o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych. Komentarz*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, s. 910 i n.

²⁵ Art. 191 ustawy o ofe.

²⁶ Art. 192 ustawy o ofe.

²⁷ Aviva, *Uwaga na emeryturę! Określenie wielkości luki emerytalnej w Europie*, wrzesień 2010, s. 6, dostęp na: http://www.aviva.com/europe-pensions-gap/downloads/regional_poland.pdf, stan z dnia 28.04.2011 r.

chunków, a zwłaszcza o wysokości emerytury hipotetycznej z I filaru. Niezadowalająca kwota zgromadzonych środków w obowiązkowej części systemu winna stanowić impuls do samodzielnego zwiększenia przyszłych dochodów emerytalnych, zwłaszcza że systemy emerytalne stwarzają większą przestrzeń dla realizacji indywidualnej przezorności²⁸. Wybór formy gromadzenia środków oraz wysokość odprowadzanych kwot zależy od decyzji i możliwości finansowych zainteresowanego.

Uczestnictwo ubezpieczonego w III filarze, oferującym cały konglomerat dość zróżnicowanych form oszczędzania (pracownicze programy emerytalne, indywidualne konta emerytalne, IKZE i inne), stanowi najbardziej wyraźny przejaw jego aktywności i zapobiegliwości w staraniach o wyższe dochody na starość. Należy jednak zgodzić się z poglądem, że choć III filar jest ważnym elementem skuteczności całego systemu emerytalnego, skuteczności rozumianej jako odpowiedni poziom dochodów przyszłych emerytów, z powodu braku cechy „przymusowości” praktyczne jego znaczenie jest niewielkie²⁹.

Zapewnienie odpowiedniego standardu życia podczas okresu emerytalnego ściśle związane jest z uzyskiwanym w tym czasie dochodem. Ocenia się, że ludzie potrzebują około 70% ich dochodu przed przejściem na emeryturę³⁰. Symulacje wskazują, że stopa zastąpienia będzie się zmniejszać w kolejnych latach i będzie znacznie niższa niż osiągnięta przez poprzednie generacje³¹. Wskazują na to prognozy Unii Europejskiej przewidujące spadek relacji przeciętnej emerytury do średniego wynagrodzenia w gospodarce z 56% w 2007 r. do 31% w 2060 r. Natomiast wysokość emerytury pochodzącej z dwóch obowiązkowych filarów (ZUS i OFE) za około 35 lat jest szacowana na mniej niż połowę ostatniego miesięcznego wynagrodzenia osoby przechodzącej na emeryturę, gdyż stopa zastąpienia brutto może spaść z 63,2% w 2006 r. do 47,5% w 2046 r.³² Oznacza to, że przyszli beneficjenci systemu muszą we własnym zakresie i w coraz większym stopniu uzupełniać różnicę między pożądanym poziomem świadczenia a realnie możliwym do osiągnięcia w ramach podstawowego zabezpieczenia emerytalnego.

²⁸ Z. Czepulis-Rutkowska, S. Golinowska, *op.cit.*, s. 12.

²⁹ B. Wagner, *Kapitałowy segment zreformowanego systemu emerytalnego*, w: L. Florek, Ł. Pisarczyk (red.), *Współczesne problemy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2011, s. 305.

³⁰ Aviva, *op.cit.*, s. 3.

³¹ Szerzej: Departament Analiz, Komunikacji Społecznej i Informacji, *Wysokość emerytur w nowym systemie ubezpieczeń społecznych*, KNUiFE, Warszawa 2003; Departament Pracy, Spraw Socjalnych i Zdrowia, *Informacja o wynikach kontroli realizacji postanowień ustawy o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych*, NIK, Warszawa 2002, s. 57–59; B. Kłos, *Wysokość emerytur w nowym systemie emerytalnym*, w: B. Kłos (red.), *System emerytalny 9 lat po reformie*, Studia BAS Nr 11, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, Warszawa 2008, s. 85 i n.

³² KNF, *Cztery kroki do wyższej emerytury*, dostęp na: http://www.knf.gov.pl/Images/KNF_wyzsza_emerytura_26-11_10_tcm75-24713.pdf, stan z dnia 06.01.2011.

Factors Supporting the Creation and Development of the Pension Awareness as an Instrument to Stimulate Individual Foresight About the Future of Pension

Summary

Projections for replacement rate achievable from two mandatory pillars of the pension system indicate a significant reduction in retirement income compared to regular professional activity.

The designers of the new philosophy of retirement have made an assumption that all three pillars will play equivalent role in providing retirement income. They have also assumed that the participants of the pension system will be kept informed about the height of the expected benefits derived from the first pillar and the amount of funds raised in the second pillar. Forecast of low (unsatisfactory) benefits from a compulsory part of the system is supposed to persuade people to make informed decisions aimed at increasing retirement income.

Key words: *pension awareness, pension system, retirement income, benefits*